

UIT HET VERLEDEN VAN DE BRUGSE POORTWIJK

Deel 4. De wijk wordt (over)vol gebouwd

Luc Devriese

In dit artikel zien we hoe de bebouwing van de Brugsepoortwijk, na een aarzelende beginfase na 1860 (opheffing stadstollen), stormachtige ontwikkelde in de laatste decennia van de negentiende eeuw. Dit gebeurde grotendeels als gevolg van kleinschalige privé initiatieven en had tot resultaat dat zo goed als alles dicht gebouwd werd met meestal typische eind-19de-eeuwse rijwoningen, eerder klein met twee bouwlagen. De zolders waren soms uitgebouwd tot halfverdiepingen. De wijk had en heeft nog steeds geen noemenswaardig centrum. De Sint-Jan Baptistkerk kan ervoor doorgaan, maar de centrumfunctie wordt veeleer vervuld door de erbij aansluitende drukke Phoenixstraat en Bevrijdingslaan. In 1913 was nagenoeg het hele gebied bebouwd binnen de rond 1905 aangelegde Rooigemlaan, nu onderdeel van de ‘Kleine Ring’. Pas na W.O. I volgde de urbanisatie van de ‘buitenschil’ tussen de Rooigemlaan en de Bourgoyen.

‘In den beginne’

Bekijken we eerst even vluchtig hoe de hier beschreven zone buiten de Brugse Poort er uit zag voor de verstedelijking ‘toesloeg’. Op de kaart van Ferraris (ca. 1770, afb. 1) oogt bijna alles nog landelijk. Er was nagenoeg geen aaneengesloten bebouwing buiten de Brugsepoort, afgezien van de Phoenixstraat en de Zuidkaai, en dan nog enkel dicht tegenaan de poort. Iets verderop staan afzonderlijke hoevetjes ingetekend op percelen omzoomd met (waarschijnlijk) hagen of rijen wilgentronken tussen de grote moeraszone voorbij Rooigem en de bijna rechte Brugse Vaart. Je kan dit vergelijken met een recent wegenplan (afb. 2) en met een afbeelding van de primitieve voorburcht in 1641 (afb. 3), verder uitgebouwd in 1752 (afb. 4).

Over handel en wandel aan het binnenhaventje bij de Zuidkaai en de directe omgeving van de Brugse Vaart in 1696 kunnen we lezen bij Charles (1993). Anno 2022 herinnert nog een enkel trapgeveltje aan de hoek van de Phoenixstraat met de Kettingstraat duidelijk aan de oude bebouwing van het ‘voorge-

borchte' van de Brugse Poort (afb. 5). Volgens de snelinventaris 'Bouwen door de eeuwen heen' (deel Gent 4nc) dateert dit huisje uit de jaren 1600, maar werd het in de volgende eeuwen sterk 'vermassacreerd'. Aan de Brugse Vaart, op de Zuidkaai, dicht tegen de poort, stonden imposante oude huizen, woningen van welstellende handelaars, die negotie dreven op en langs het kanaal. In enkele van die huizen bleven interieurelementen bewaard die daarvan nog getuigen (Annie De Rore, persoonlijke mededeling).

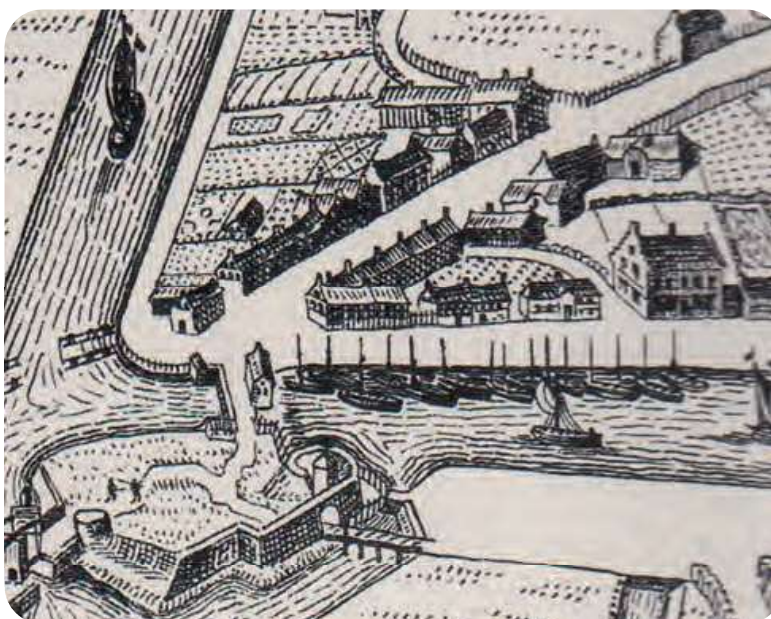

Afb. 1. Op dit detail van de Ferrariskaart (ca. 1775) wordt het grote natte gebied van de Neermeersen, Ossemeersen en Bourgoyen gestileerd weergegeven in het groen met graszoden. In het midden zien we in enkele heldere blokken (stukken) drogere grond, zogenaamde donken, voor akkerbouw gebruikt. Eén ervan (linksboven met het cijfer 97) laat een paar gebouwen zien: de nog bestaande Valkenhuishoeve. Er is enkel wat aaneengesloten bebouwing bij de Brugse Vaart (rechts) en verderop: afzonderlijke huizen, met omheinde percelen aan de Brugsesteenweg en op Rooigem aan de rand van het grote moerasgebied. Ook te zien is hoe men over droge bodem vanuit Gent helemaal rond de meersen kon trekken om via Mariakerke (betekenis: Moeraskerke, kerk bij een moeras) Dronghen te bereiken.

Afb. 2. Plandetail uit de jaren 1970-1977 van het grootste gedeelte van de hier beschreven wijk. Het is omringd door de Rooigemlaan, het water van de Brugse Vaart en de vestgracht aan de Leiekaai. In rood weergegeven: Morel – Verbeke (de ‘Kleine Lys’) en de Grote Lys, resp. buiten en tussen de twee vestgrachten aan de Nieuwe Wandeling. Helemaal bovenaan: de spinnerij – weverij l’ Avenir.

Afb. 3. Kaartdetail uit Hondius (1641). Enkele grote huizen en meerdere kleine aan wat nu de Phoenixstraat en de Zuidkaai heet. Talrijke scheepjes aangemeerd, of wachtend bij het poorteland aan de Waaldam. Uiterst links (onder): de versterkte binnengang van de toen dubbele Brugse Poort. Links de buitenste vestgracht bij de huidige Leiekaai. Meer naar het midden toe: de voorloper van de Kettingstraat.

bij afb. 3, maar nu met zwaardere versterkingen. Op deze militaire kaart van Malfeson (1752) is het grondplan van de burgerlijke bebouwing stereotiep weergegeven.

Afb. 4. Dezelfde zone als bij afb. 3, maar nu met zwaardere versterkingen. Op deze militaire kaart van Malfeson (1752) is het grondplan van de burgerlijke bebouwing stereotiep weergegeven.

Afb. 5. Een enkel trapgeveltje aan de hoek van de Phoenix- en de Kettingstraat: in 2010 (datum van de foto) slagerij Barka met tweetalig opschrift: Arabisch – Nederlands: een waardevolle getuige van het vroegste verleden van de wijk. Het huis gaat in kern terug tot de zeventiende eeuw.

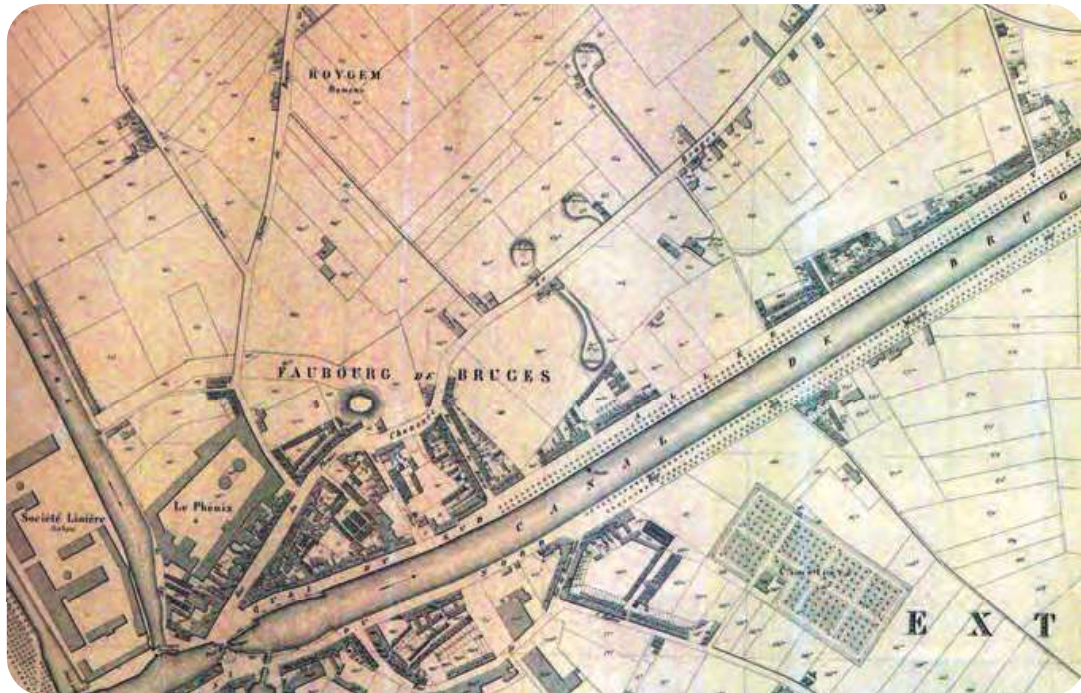
Grenzen

Naarmate de verstedelijking in het noordwesten van Gent vorderde, begonnen zich grenzen af te tekenen, grenzen die voor het gewone volk de Brugsepoortwijk nog steeds bepalen. Noteer dat de burgerlijke en politionele administraties niet steeds dezelfde omschrijvingen hanteerden. Deze laten we hier buiten beschouwing: we bekijken enkel de bebouwing.

Vooraleer de verdere evolutie te schetsen, pogen we een idee te geven van de grenzen van de wijk. Toen de tolpoorten verdwenen in 1860 was de situatie (afb. 6) nauwelijks veranderd ten opzichte bijna een eeuw vroeger, zoals weergegeven op de kaart van Ferraris (1770). Aan de Brugsesteenweg, nu Emilius Segersplein en Bevrijdingslaan, zien we een rij molenbergen, elk met zijn toe-

gangsweg vanaf de steenweg. Een bijna landelijk uitzicht, maar dan wel dicht bij de grote stad met zijn talrijke afnemers van meel. En... nieuwe tijden kondigen zich aan: bij de poort zien we het grondplan van het metaalconstructiebedrijf Le Phénix, gesticht in 1821. Ook hieraan gaf koning Willem I een flinke stoot voorwaarts. Joris Vandenbroucke beschreef in de Rooigemgalm dat de opstart er kwam met behulp van de knowhow van Engelse technici, net als bij de mechanisatie van de textielfabricage.

Afb. 6. Detail uit de kadastrale kaart Gérard (1858) met aaneengesloten bebouwing in de vroegere voorburcht. De, omwille van een oude molenwal, gebogen overgang van de Phoenixstraat naar de steenweg is nog steeds te zien in de aflijning van het Emilius Seghersplein.

Eén grens van dit gebied was natuurlijk, de westelijke, gevormd door het meersengebied voorbij Einde Were (zie afb. 1). Nu is dat het prachtige natuurreservaat Bourgoyen, waarin de zo nuttige waterzuiveringsinstallaties op de Ossenmeersen vrijwel onzichtbaar geïntegreerd werden. Het is een groene zone hors catégorie (1971). Geen enkele Gentse wijk, tenzij misschien Gentbrugge, heeft zoiets ‘aan zijn achterdeur’. Bioloog Jan Hublé (1923–2009) stond, samen met een actieve groep buurtbewoners en de Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon, aan de wieg van het project. Pionierswerk: het eerste grootschalige project voor natuurbehoud in het Gentse. Geen geringe prestatie! Vermoedelijk werd het welslagen ervan aanzienlijk vergemakkelijkt doordat Drongen in 1977 gefusioneerd werd met Gent. Hieraan is het te danken dat de westgrens nagenoeg onveranderd bleef bestaan.

Afb. 7. Detail uit het plan Compyn & Soenen (1912). De zone binnen de pas aangelegde Rooigemlaan (boogvormig, met dubbele bomenrij op de middenberm), is volledig geurbaniseerd. Daarbuiten vooral fabrieken (grote vlakken, rechts). Boven links, breed gearceerd: grens met Drongen. Rechts boven het Ringspoor (nu aan de rand van de Bourgoyen), met daaronder tegenaan de Brugsesteenweg: een voorafspiegeling van een als tuinwijk voorgestelde verkaveling. Die werd pas na W.O. I uitgebouwd, niet tot tuinwijk, maar tot ‘Werkliedenkolonie’, de beruchte ‘Blokken’. Hierover meer in een volgend deel van deze reeks.

In de al grotendeels bebouwde wijk werd er rond 1900 nog een tweede, nauwere grens geschapen in het westen en het noorden (afb. 7). Deze is volkomen artificieel, maar daarom niet minder reëel. Het is een stadsautostrade, de Rooigemlaan, waarvan de aanleg beschreven staat in een vorig deeltje van deze reeks. Die laan was en is een uitbreiding van de stadsring R40, die bij Einde Were en de Nieuwe Wandeling het tracé van de oude, veertiende en vijftiende-eeuwse vesten verlaat. De brede weg omgordt het grootste gedeelte van de wijk om bij de Jozef Guislainbrug over het kanaal Gent-Oostende toegang te geven tot de Rabotwijk. De Rooigemlaan zelf is niet alleen een visuele grens: door het intense autoverkeer zijn beide zijden van de laan ook fysiek afgescheiden. ‘Rooigemlaan: Dooigemlaan’, zo luidde de slogan van actievoerders voor veiliger verkeer in die buurt.

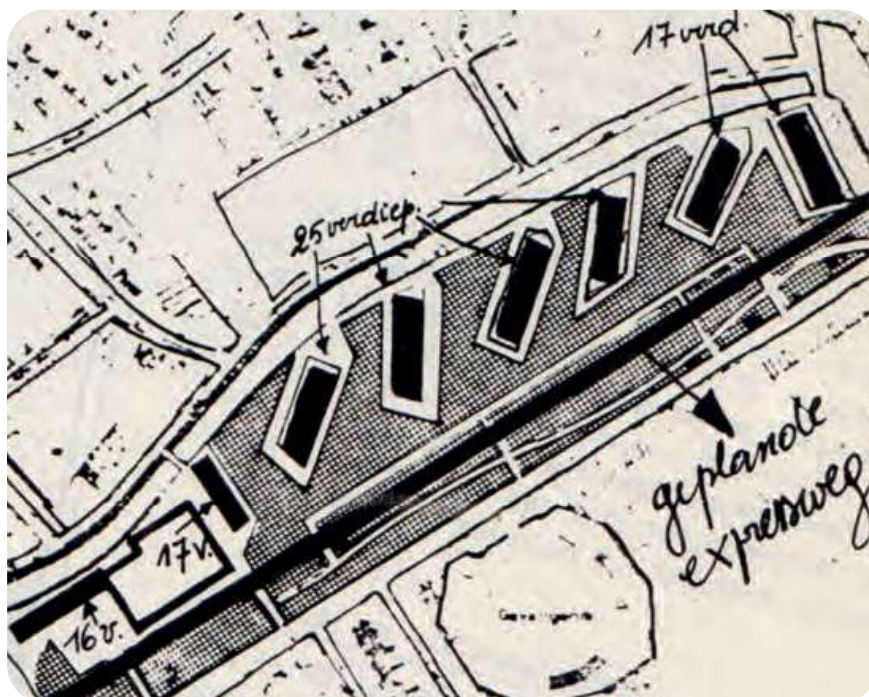
Noordelijk van de Rooigemlaan, naar Mariakerke toe, is de situatie complexer. Afb. 7 geeft een grondplandetail aan de vooravond van W.O. I. Opvallend hierin: buiten de Rooigemlaan is er een tweede mooie boog te zien. Dat is de berm van het westelijke, nooit afgewerkte ringspoor dat het Dampoortstation met dat van Sint-Pieters moest verbinden. Enkel het oostelijke deel van dat spoor (kant Gentbrugge) werd voltooid en is nog steeds in gebruik. Nu is de verlaten westelijke spoorberm een wandelpad dat – hoog en droog – de natte Bourgoyen afscheidt van de grotendeels bewoonde zone bij de Rooigemlaan. Tussen beide bogen was nog maar weinig bewoning te zien toen dit

grondplan gemaakt werd in 1912, wel enkele grote fabrieken. Het is een open ruimte doorkruist door de Brugsesteenweg, die de Brugse Poort op de Waddam dwars doorheen de wijk verbindt met Mariakerke.

Het 'hart' van de Brugse Poort, omschreven door de Rooigemlaan, de Brugse Vaart en de Leiekaai was in 1912 al helemaal volgebouwd met een dicht netwerk van straten en straatjes. Buiten de Rooigemlaan zien we op het hoger vermelde plan ten oosten van die steenweg enkele grote bebouwde oppervlakken van textielfabrieken. Ten westen is er enkel de aloude Boomstraat (zie deel 2), voor een deel omzoomd met (vermoedelijk) lage rijwoningen. Helemaal in een uithoek bij de Brugsesteenweg is een groot wooncomplex ingetekend dat de kenmerken heeft van een tuinwijk. Dit was de toen nog niet gebouwde 'Werkliedenkolonie', die later in een andere vorm zou gerealiseerd worden en een treurige faam zou verwerven als de 'Blokken'. Hierover meer in een volgende bijdrage in deze reeks.

Over de oostelijke grens kunnen we kort zijn. Ze wordt gevormd door de Brugse Vaart, officieel het kanaal Gent - Oostende. Die scheidt de Brugse Poort- van de Rabotwijk: twee overigens gelijkaardige wijken, met grotendeels verdwenen textielfabrieken en een arbeidersbevolking, nu vooral migranten en jongelui.

Afb. 8. Schematische weergave van het oorspronkelijke plan Amelinckx voor de Groene Vallei met aanduiding van de aantallen verdiepingen in de woontorens en het tracé van een geplande (!) expresweg aan de voet ervan. Overgenomen uit de Ge.B.Ak. brochure over de wijk Brugse Poort (Viaene e.a., 1985).

Ook in het zuiden is de situatie duidelijk (zie afb. 2). Het gedeelte van de Gentse vestengordel tussen de Leiekaai en de Nieuwe Wandeling, dat de geografisch onzinnige naam Groene Vallei (helemaal geen vallei!) meekreeg, kan zowel bij Ekkergergem als bij de Brugsepoort gerekend worden. Onzinnig, die naam, dat wel, maar misschien mede daardoor is die strook gedeeltelijk gespaard gebleven van hoogbouw en omgevormd tot een aangename groene zone, (bijna) helemaal anders dan de originele plannen van de bouwpromotor Amelinckx (afb. 8). Een actiecomité dat daarvoor ijverde, had bij zijn start meteen een goeie, wervende naam te pakken: ‘De Groene Vallei’. Ook met de naam Leiekaai zit er iets niet pluis. Zoals vroeger al in GT betoogd, is de ‘Leie’ aan die kaai een rechtgetrokken deel van een oude Leiearm, die van geografen en historici de benaming Buitenste Oude Leie (niet - officiële naam) opgespeld kreeg (Gelaude en Devriese, 2017).

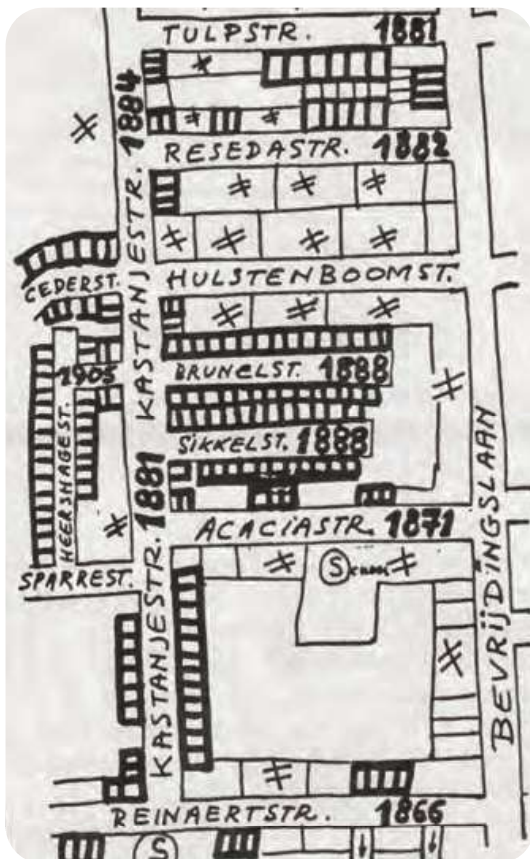
Geen echt centrum

Na 1860, na de afbraak van de stadspoort en het grotendeels dempen van het omgevende water, werd de beter toegankelijke wijk in snel tempo alsmaar dichter bebouwd en bewoond. In een vorig GT jaargang staat te lezen hoe bewoners van de Brugse Poort in 1846 bij het parlement een petitie indienden met het verzoek de wijk buiten de poort tot een zelfstandige gemeente om te vormen (Devriese, 2015). Dit deden ze naar het voorbeeld van het ongeveer gelijkaardige Ledeberg buiten de Brusselse Poort aan de andere kant van de stad. Die zone werd in de Franse Tijd, bij de vorming van de communes (letterlijke vertaling in het Nederlands: gemeenten), meteen zelfstandig.

Omstandig beschreven de petitionneurs de vele nadelen die hun statuut als bewoners van een voorgeborchte (faubourg, voorburcht) met zich meebracht. Tevergeefs. Ze werden van het kastje naar de muur gestuurd en tenslotte afgescheept met de belofte een eigen parochie met bijhorende kerk te krijgen. Dat werd de neogotische Sint-Jan-Baptistkerk, gebouwd in 1861-1866, aan het einde van vorige eeuw veel te groot geworden en nu leegstaand. In recente jaren werd het daarbij (bijna) aansluitende Pierkes Park tussen de Reinaert- en de Haspelstraat, achter de kerk, uitgebouwd tot een levendig en gevarieerd gemeenschapscentrum.

Een echt centrum werd deze kerk niet. Waren de Brugsepoortenaars niet godvruchtig genoeg? Een andere plek die enkele centrumfuncties vervult, is de shoppingzone rond het Broederlijke Weversplein en het nabije deel van de Rooigemlaan. Maar hier zitten we aan de rand van de wijk. Met wat goeie wil zou men de wel degelijk centraal gelegen Phoenixstraat - Bevrijdingslaan als

Afb. 9. Identieke huizen (zwaar omrand op dit schetsmatig grondplan) in de omgeving van de Kastanjestraat met hun bouwjaren. Situatie in de jaren 1980. Overgenomen uit Viaene e.a., (1985).

te, grotendeels uniforme bebouwing opvallen. Niet het resultaat van door-dachte planning en bouwpolitiek, maar van speculatie door kapitaalkrachtige ondernemers. Een (licht gewijzigd) citaat uit een wandelbrochure van Ge.B.Ak. (Viaene e.m., jaren 1980), maakt dit duidelijk: ‘Zelden werd een hele straat ineens aangelegd. De eigenaars waren slim genoeg om hun terreinen in kleinere lappen te splitsen, grote, kleine en zeer kleine, zodat zowel kapitaalkrachtige bouwheren als kopers met een kleiner budget aangetrokken werden. Dit laatste heeft overigens het typische uitzicht van de wijk bepaald.’ Dat zie je op het schetsmatig plannetje met de omgeving van de Kastanjestraat in afb. 9, ontleend aan de Ge.B.Ak brochure.

En verder hieruit citerend: ‘Er komen zowel lange rijen met gelijkvormige huizen voor, als straten met allemaal (licht) verschillende woningen, gebouwd door verschillende eigenaars. Een onvolledige lijst van investeerders omvat: vier straten door de weduwe Baudet achter de toen in aanbouw zijnde parochiekerk (1863); Eksterstraat en Beukelaarstraat, initiatief van twee industri-

een langgerekt centrum kunnen beschouwen, met een school en de ene handelszaak naast de andere.

Privé verkavelingen

Met het dichtbouwen van de hele wijk werd het onderscheid tussen de woonzone Rooigem en de wijk rond de stadspoort onduidelijk, zodat de hele wijk mettertijd tot de Brugse poort gerekend werd. Het stratennet buiten de Rooigembocht is iets minder dicht dan in de zone daar binnen. Ook meer naar het zuidwesten rond de Boomstraat, Peerstraat en Nekkersputstraat, allen buiten de zone omschreven door de Rooigemlaan, is de bebouwing, hoewel recenter, van hetzelfde type. Iets verder vormt Malem een aparte eenheid, niet onterecht ‘eiland’ genoemd.

Wie door de straatjes en straten van de Brugse Poortwijk wandelt, zal de dichte,

Afb. 10. Geürbaniseerde zone ca. 1913. Buiten de boogvormige Rooigemlaan is er enkel lintbebouwing. Malem (links onder) is nog 'maagdelijk'. Uit Viaene e.a. Ge.B.Ak. (1985).

Afb. 11. De volledig bebouwde Brugsepoortwijk zoals die er rond 2000 zou uitzien. Uit Viaene e.a. Ge.B.Ak. (1985).

ëlen en een aannemer (1869); Hulstenboomstraat en zuidelijk deel van de Kastanjestraat, Reseda- en Tulpstraat, allen door graaf d'Alcantara (1881, 1882 en 1883); Olijf-, Notelaar- en Hazelaarstraat door een brouwersfamilie en een scheepsmakelaar (1885); Zinniastraat door dezelfde brouwers (1887)'.

Verder bouwen... en vol bouwen

Aan de vooravond van W.O. I was er buiten de nagenoeg volgebouwde zone binnen de Rooigemlaan was er vrijwel enkel lintbebouwing, onder andere aan de aloude Boomstraat,. Behalve aan de Brugsesteenweg en de Groendreef was ook deze eerder gefragmenteerd dan volledig. Dat zien we zeer goed weergegeven op afb. 10.

Het stond in de sterren geschreven dat het daarmee niet zou stoppen. Afb. 11 toont hoe het er rond 2000 uitzag. Langs de Brugsesteenweg loopt de Gentse bebouwing onmerkbaar over in deze van Mariakerke. Het was dan ook de tijd van koning auto. De krantenfoto in afb. 12 geeft een hallucinant beeld van hoe

het er kon aan toe gaan op de Bevrijdingslaan. Je moet het onderschrift lezen en de foto zelf aandachtig bekijken vanuit het standpunt van de verschillende types gebruikers: voetgangers, fietsers, auto- en ... trolleytramreizigers.

Afb. 12. Bevrijdingslaan in het begin van deze eeuw. Bemerkt de trolleybus achterin. Lijn 3 was tot 2009 de enige dergelijke lijn in België. Dit experiment werd geen succes... Verder was de straat enkel geschikt voor auto's en fietsers met zelfmoord neigingen (hier geen te zien). Voetgangers konden zich een weg banen tussen de talrijke fout geparkeerde auto's: op voetpad.

Literatuur

Bogaert, C., Lanclus, K., Verbeek, M. e.a. (1982). *Bouwen door de eeuwen heen. Gent deel 4nc*. Rijksdienst Monumentenzorg en Snoeck – Ducaju, Gent, pp. 445.

Charles, L. (1993). Over barges, voerlui en kroegen. In: *Een trekschuit voor koningen, de barge tussen Gent en Brugge*. Stad Gent – Bijlokemuseum, p. 73 – 88.

Devriese, L. (2015a). De Brugsepoortwijk wil zich afscheuren van Gent (1846): Rooigem onafhankelijk! In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 44, p. 252-263.

Gelaude, F., Devriese, L. (2017). Leiekaai: een laatste stukje van de 'Buitenste Oude Leie'. In *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 46, p. 355-359.

Vandenbroucke, J. (1969). De taal de straatnamen in onze Brugse-poortwijk. Delen 1-11. In: *De Rooigemgalm*.

Viaene, P. e.a. (1985, anoniem uitgegeven als wandelbrochure). *Brugsepoort*. Ge.B.Ak.